

سرویس آذربایجان/خبرگزاری آران

مقدمه

ولی جباری

کارشناس ارشد جامعه شناسی شیعیان

دینداران جمهوری آذربایجان حتی قبل از فروپاشی شوروی سابق با تأسی از انقلاب اسلامی ایران، تبلیغ و تعلیم احکام و مبانی دینی را در قالب احسانات، مجالس ترحیم، سفره های منتسب به ائمه معصومین (ع)، مولودیه ها و ... انجام می داده اند.

بعد از فروپاشی شوروی سابق و استقلال جمهوری آذربایجان، مؤمنین تجربه سالهای خفقان را در محیطی آزادتر و با ایجاد مجامع، تشکلهای گروههای سیاسی و اجتماعی تداوم داده اند و با برگزاری این مراسم با بهانه ها و برنامه های مختلف، احکام و اصول دینی را به مردم بازگو و تلاش می کردند تا با برگزاری این مراسم یاد و خاطره شاعران اسلامی در اذهان مردم حفظ گردد.

این مراسم بخصوص عزاداری حضرت امام حسین (ع) و تعظیم شاعران اسلامی در این کشور به یک فرهنگ تبدیل شده است و مؤمنین بسیاری با برگزاری این مراسم، یاد و خاطره امامان (ع) و اعیاد اسلامی را زنده نگه داشته و به تعبیر جامع، در صدد احیای دین اسلام می باشند. فضای نسبتاً سیاسی - اجتماعی سالهای اولیه بعد از استقلال جمهوری آذربایجان، موجب شده بود تا دینداران و اسلام گرایان در مقاطع مختلف به برگزاری آئینهای دینی بخصوص عزاداری ماه محرم و صفر و همچنین عزاداری سایر ائمه (ع)، برنامه های مذهبی در ماه رمضان بخصوص شبهای احیاء، جشنهای مذهبی بخصوص نیمه شعبان و عید غدیر و ولادت سایر ائمه (ع) مبادرت بورزند.

بعد از فروپاشی شوروی محوریت کارهای دینداران شیعه به فعالیتهای اعتقادی - فرهنگی اختصاص یافته است و ایجاد و تدریس درکلاسهای علوم و احکام دینی، مراسم عزاداری ائمه معصومین (ع) بخصوص عزاداری سالار شهیدان امام حسین (ع)، برگزاری مولودیه های امامان (ع) و اهل بیت (ع) و ... از آن جمله بوده اند.

موانع و مشکلات مختلف برای تبلیغ و تعلیمات دینی، فضای سکولاریستی، توهینهای مختلف بر علیه مقدسات و دینداران، اگرچه معضلات بسیاری را بوجود آورده اند، اما تحقیقات مختلف گویای تعلقات دینی بالای مردمی و درعین حال مشکلات نگرشی به دین می باشد. در تحقیقی که در سال 1994 توسط دینداران شهر گنجه صورت گرفت بود، این نظریه را تأیید می کند. در این تحقیق 77% از معلومات اسلامی در آذربایجان رضایت ندارند میزان نارضایتی از موقعیت اسلام 76% می باشد. 79/7% علت عدم برپایی دین اسلام را در ممانعت قبلی، 74/2% بی سوادى ملاها 63% نادانی مردمی و 87% خواستار تشکیل اسلام حقیقی در آذربایجان 86% خواستار مومن بودن و مسلمان واقعی شدن 88/8% خواستار تربیت اسلامی فرزندان و 91/4% خواستار یادگیری مسائل اسلامی و 88/4% خواستار ادبیات اسلامی و علاقمندی به آن و 88/4% تعصب مسلمانی و 88/4% علاقه به قرآن داشته و 80/9% خواستار احترام به روحانیون شده اند (1)

اگر بخواهیم عوامل بهم پیوستگی شیعیان در جهان امروز را بررسی کنیم یکی از اصلی ترین و مهم ترین عوامل وحدت و بهم پیوستگی شیعیان؛ آئینهای مذهبی بخصوص عزاداری امام حسین (ع) در ایام محرم و مراسم شبهای احیاء قدر می باشد.

بدلیل اینکه شیعیان عاطفی ترین جریان مذهبی در دنیا می باشند، این آئینها با شور و شکوه و رنگ و بوی قابل ملاحظه ای برگزار می شود. عزاداری ائمه هدی (ع) بخصوص حضرت امام حسین (ع) با وجود فشارها و تضییقات فراوان حکومتی حتی در دوران اختناق کمونیسم نیز بصورت مخفیانه انجام می پذیرفته است. با استقلال جمهوری آذربایجان و آزادیهایی که بوجود می آید، مؤمنین از این فرصت استفاده کرده و تجمعات مردمی را برای برگزاری باشکوه عزاداری ها مخصوصاً در ایام محرم و صفر، تاسوعا و عاشورا تدارک می بینند.

هم اکنون عزاداری حسینی (ع) در جمهوری آذربایجان تبدیل به یک فرهنگ گردیده است و دیگر ربطی به حضور یا عدم حضور اشخاص برجسته ندارد. حرکت خودجوش مردمی که بیشتر حاضران را جوانان و نوجوانان تشکیل می دهند. حاج علی اکرام علیو رهبر اسلام گرایان جمهوری آذربایجان در کتاب خاطرات خود نقل می کند: در زمان برگزاری مراسم عزاداری که مقامات آذربایجان و ک.گ.ب نیز حضور داشتند، زنی بدون روسی، درحالیکه فرزند شیرخوارش را در دست گرفته بود و بشدت گریه می کرد، مشاهده کردم. به مسئولین

ک.گ.ب، گفتم: شما که برگزاری مراسم عزاداری را به ایران نسبت می دهید، آیا این خانم نیز به ایران وابسته می باشد. (2)

این گرایشها موجب توجه تحلیل گران خارجی نیز شده است: « شیعیان هر ساله روز 10 محرم، روز یادبود امام حسین (ع) را برگزار می کنند. منابع تاریخی در برگزیده شواهد برگزاری این مراسم از قرون وسطای اولیه هستند. حتی تعقیب دین در دوران حکومت شوروی نتونست این مراسم را ریشه کن کند. در حال حاضر همانند دوران کمونیستی هیچ کس در روز عاشورا عروسی برگزار نمی کند و هیچ جشن خانوادگی صورت نمی گیرد. ویژگی آذربایجان این است که اقلیت سنی هم در مراسم عاشورا شرکت می کنند. مقامات رسمی به منظوردوری جستن از میراث دوران شوروی، از سال 1991 اجازه برگزاری گسترده مراسم عاشورا را صادر کردند. در ماه مارس سال 2004 و فوریه 2005 این مراسم را در نارداران، یکی از مراکز شیعه مخالف مقامات رسمی، مشاهده کردم. از صبح زود هزاران نفر زائر به سوی مقبره رحیمه شتافتند. عده ای تمام شب را در این مکان مقدس گذرانده بودند. مردم بعد از زیارت در خیابان عربض بین مقبره و مسجد نوساز تمام نشده این منطقه قرار گرفتند. در همان حال، آیاتی از قرآن و روضه خوانی ها از طریق بلندگو پخش می شد. ملایب درباره امام حسین (ع) خطبه قرائت کرد. در سخنان این شخص روحانی که از لهجه اش مشخص بود اهل آذربایجان ایرانی است، هیچ کلمات تندی درباره دولت وجود نداشت. مردم در میدان ردیف به ردیف ایستاده و دو گروه تشکیل دادند که صحنه های اساسی عاشورا در میان آنها شروع شدند. مردان خود را بازنجیر می زدند و گاهی احساساتی می شدند و از اینکه نمی توانند به امام حسین (ع) کمک کنند و قاتلان او را مجازات نمایند، اظهار یاس و تاسف می کردند. آنها به یزید فرزند معاویه و قاتل امام حسین لعنت می فرستادند. زنان گروه گروه ایستاده و روضه خوانی می کردند. عده ای از مردم با آنها می خواندند و دیگران با ندای شاه حسین، یا حسین! سینه زنی می کردند» (3)

در این کشور مراسم عزاداری به محل تعلیم آموزه های شیعی نیز تبدیل می شود. روحانیون و مداحان اهل بیت (ع) در مراسم عزاداری با بیان فلسفه قیام امام حسین (ع)، معضلات موجود در زمینه رواج بی اخلاقی ها در جامعه، فعالیت

مسیونری ها و فرقه های انحرافی، قیام مردم فلسطین وhellip; را یادآور شده و خواستار همت مردم برای مبارزه با این معضلات می گردند. این مراسم تبدیل به تظاهرات سیاسی و ابراز عقیده دینی - سیاسی مردم و سخنرانان می شود و حوادث جهان ، معضلات اجتماعی و سیاست داخلی وhellip; در آن مطرح می شود. آنچه پر واضح است اینکه هر ساله بر تعداد شرکت کنندگان در عزاداریهای محرم افزوده می شود و وقتی از کوچه های باکو عبور می کنیم ، شاهد برافراشته شدن پرچمهای سیاه بر درهای منازل مردم هستیم.

عزاداری ماه محرم

مراسم عزاداری حضرت سالار شهیدان در جمهوری آذربایجان از گذشته تا بحال با فراز و نشیب های مختلفی همراه و برگزار شده است و حتی در دوران حاکمیت دیکتاتوری کمونیستی مردم آشکارا و پنهانی خود را ملزم به شرکت در عزای امام حسین (ع) می کردند. تبلیغات ضد دینی اگرچه در زمان حاکمیت کمونیستها شکل الحادی داشت ، اما بعد از استقلال این کشور ضمن افزایش تبلیغات ضد دینی، از شکل قبلی مبارزه با دین کاسته شده وموضوع بیشتر جنبه انحرافی به خود گرفته است. فعالیتهای مسیونری ، وهابی گری ، بهائیت ، نورچی ها و... با شدت و حدت تمام انجام و در این مسیر بدلیل اینکه اکثریت مسلمانان این کشور را شیعیان تشکیل می دهند ، فلذا آنها بیشتر در تیر رس قرار گرفته اند.

در شهرهای کوچک بخصوص شهرهای هم مرز با جمهوری اسلامی ایران عزاداریها خوب انجام می شود اما در شهر باکو با اینکه مساجد انگشت شماری در نقاط خاصی از شهر وجود دارد و بسیاری از محلات و مناطق از نبود مسجد رنج می برند ، اما در این مساجد شور عزاداری و اشتیاق مردم نسبت به برگزاری همه جانبه به حدی است که در تصور نگارنده نمی گنجد. حضور گسترده جوانان و نوجوانان ، عشق به ائمه و حالتی تقلیدی عزاداری و سبک سینه زنی و زنجیر زنی به سبک اردبیلی ها شباهت بسیار دارد. ناگفته نماند که مردم علاقه خاصی به آقای سلیم موذن زاده دارند و مداحان نیز تلاش می کنند تا از سبک وی تقلید کنند. ایشان در چند سال گذشته روزهایی را مهمان این دیار بوده و به عزاداران اشتیاق بیشتری می داد.

مساجد تازه پیر ، گوی مسجدی ، مشهدی داداش ، جواد ، حسینیه اهل بیت ، نارداران و چند زیارتگاه موجود در شهر باکو از تراکم جمعیت بالایی برخوردار بودند ضمن اینکه حسینیه های کوچک و بزرگ شهر نیز از حضور مردم غوغا می کرد بطوریکه در حسینیه منطقه یینی یاسامال نزدیک به 1000 نفر حضور داشتند. در توصیف عزاداریها نباید از هیئتهای عزاداری بسیاری که در سطح شهر ها و محلات مختلف برگزار می شود ، غافل شد. وقتی در کوچه ها رفت و آمد می کنیم و یا از خیابان ها عبور می کنیم ، با پرچم هایی مواجه می شویم که به علامت برگزاری مراسم عزاداری بر سر در خانه ها بر افراشته شده اند . اکثر هیئتها به مدت 5 یا 10 روز تداوم پیدا می کنند و در روز آخر هیئت سفره احسان بر عزاداران گسترده می شود . برنامه عزاداری با نماز جماعت شروع و با سخنرانی خطیب مسجد یا حسینیه تداوم و با مراسم سینه زنی پایان می پذیرد ودر بعضی از آنها نیز سفره احسان گسترده می شود که بیشتر توسط مردم بصورت نذری اهدا شده است.

در شهر گنجه نیز عزاداری ماه محرم از شکوه خاصی برخوردار است و مردم در مساجد و حسینیه ها و خیابانها به عزاداری می پردازند . علی رغم ممانعتهای حکومت ، عزاداران حسینی به مداحی و تعزیه سرایی می پردازند.

نکته جالب توجه در برنامه های عزاداری گریز زدن سخنران به مسائل روز است که سال گذشته (1387) موضوع حمله اسرائیل به غزه همه چیز را تحت تاثیر قرار داده بود و امسال (1388) نیز تخریب مساجد توسط حکومت موج محکومیت مردمی را به همراه داشت. سال گذشته بیش از 1000 نفر از مردم که به طرف سفارت این رژیم در حال حرکت بودند و شعارهای دینی سر می دادند ، پلیس جلوی آنها را گرفته بود. نکته جالب توجه دیگر الصاق تصاویر مرقد حضرت سالار شهیدان با جملات مختلف در سطح شهر ، داخل واگنهای متروها و... بود که جملاتی همچون ؛

- هر یر کرپلا و هر گون عاشورا (کل یوم عاشورا و کل ارض کرپلا)

- حسین نجات کشتی سی و هدایت چراغی (ان الحسین مصباح الهدی و سفینه النجا)

- کرپلا گونونین شهیدی کرپلا (حسین شهید روز کرپلا) و... در آن درج شده بود.

آنچه در این سفر ما را متاثر کرد و با عت تعجب گردید ، علاقه و عشق سرشار مرد و زن ، کودک و سالخورده ، جوانان و نوجوانان این دیار به حضرت سالار شهیدان بود . زیارتگاهها و مساجد و اماکن مذهبی اصلی ترین محل های حضور مردمی برای عزاداری می باشند. با وجود اینکه حکومت از کشیده شدن عزاداریها به محوطه خیابانها محدودیتهای زیادی را ایجاد می کند ، اما در عمل مردم در شهرهای مختلف در خیابانها نیز عزاداری می کنند.

زیارتگاه حضرت رحیمه (س) که در نزد مردم به بی بی رحیمه و خواهر حضرت امام رضا (ع) منتسب است و در روستای نارداران باکو قرار دارد ، یکی از اماکنی است که مردم از نقاط مختلف این کشور جهت زیارت و شرکت در مراسم عزاداری در آن شرکت می کنند. این روستا به میمنت حضور این امام زاده در طول تاریخ 200 ساله بعد از جدایی از ایران هویت دینی خود را حفظ کرده است و عزاداری و سایر مراسم دینی در این روستا به فرهنگ تبدیل شده است. عزاداری با حضور مردم دیندار بخصوص جوانان و نوجوانان و زنان مومن رونق خاصی دارد و بیش از 20 هزار نفر در غم شهادت سالار شهیدان بر سر و سینه می زنند. آداب و رسوم عزاداری این روستا همچون مناطق شیعه نشین دیگر دنیا ضمن شباهتها، دارای تفاوتی نیز می باشد ولی آنچه که بیشتر نمود دارد ، عشق وافر به امام حسین (ع) است. این روستا در ایام محرم بخصوص در روز عاشورا که محل رجوع و حضور دهها هزار زائر و عزادار می باشد ، با تشکیل دستجات و برگزاری باشکوه عزاداری به بزرگترین تجمع مردمی در داخل کشور تبدیل می شود و اقشار مختلف مردمی از شهرها و مناطق دیگر کشور نسبت به موضوعات سیاسی و اجتماعی و فرهنگی تنویر می شوند.

هیئتهای عزاداری

حکومت این کشور هرگونه فعالیت دینی را در قالب ایجاد مجامع دینی(که به اجماع مشهورند) صادر می کند و دینداران نیز برای برپایی بدون مانع هیئتهای خود را در قالب مجمع دینی راه اندازی کرده اند. این هیئاتها در راستای اهداف ذیل تشکیل شد :

1- احیاء و ترویج مبانی شیعه گری، شعائر اسلامی و ضرورت آشنایی هر چه بیشتر مردم مسلمان آذربایجان با فرهنگ تشیع.

2- ایجاد نهادهای مردمی که صبغه مذهبی داشته و بصورت خودجوش موفق نبوده اند.

3- علاقه مردم آذربایجان به شعر، موسیقی، مداحی و نوحه خوانی که خلاء ناشی از نبود هیئتهای عزاداری احساس می شد.

هیئتهای هفتگی عزاداران حسینی(ع) معمولاً با نام 14 معصوم(ع) و یا فرزندان منتسب به آنها تشکیل یافته اند. برنامه های این هیئتها در ایام اعیاد اسلامی، محرم و صفر، شهادت امامان (ع) و اهل بیت (ع)، پنجشنبه و جمعه ها و در قالب نذر افراد عضو اجرا می گردد. درهر برنامه ؛ آموزش و قرائت قرآن کریم، آموزش احکام و عقائد اسلامی و عزاداری (سینه زنی ، زنجیر زنی، مداحی و مرتبه سرائی) انجام می پذیرد. می توان گفت در همه شهرهای جمهوری آذربایجان هیئتهای مذهبی وجود دارد و بصورت مرتب برنامه های مختلفی را اجرا می کند. این هیئتها کارکردهای مختلفی دارند. برای مثال در شهر سومقائیت هیئت "المهدی" که برنامه عزاداری ترتیب داده است هر هفته روزهای شنبه در مسجد جمعه شهر

سومقائیت برنامه قرائت زیارت عاشورا، سخنرانی، مداحی در خصوص مصیبت های دشت کربلا، روضه خوانی و مرثیه سرائی برگزار می کند. علاوه بر این برنامه ها در روزهای عزای ائمه اطهار (ع) در سراسر شهر سومقائیت مراسم عزاداری برپا می شود. البته برنامه هایی جهت زیارت امامزادگان وجود دارد. از دو سال پیش این هیئت فعالیت خود را آغاز کرده است. در اوایل تشکیل هیئت بصورت سیار فعالیت می کرد و لی بعدها این هیئت دعوت های انجام شده از سوی مردم را پذیرفت و مسجد جمعه شهر سومقائیت را برای خود به عنوان پایگاه ثابت انتخاب نمود. البته در آنجا نیز از رهنمودهای روحانی مسجد حاج رئوف در جهت پیشبرد اهداف هیئت استفاده می نماید.

هرساله شاهد افزایش تعداد هیئتهای مذهبی این کشور می باشیم که با احسانات و نذورات مردمی اداره می شوند و ابتکار عمل در دستان جوانان این مردم می باشد.

منابع

1- جباری ، ولی « علمای دینی جمهوری آذربایجان بعد از جدایی از ایران ». آران، سال چهارم، 8 و 9 (1385).

2- علی اف، حاج علی اکرام. **خاطرات**. تدوین: عبدالحسین شهیدی ارسباران، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، 1385.

3- بایرام بالجی، "سرنوشت مذهب شیعه در آذربایجان بعد از فروپاشی شوروی"، **اخبار شیعیان** ، 21 (مرداد: 1386).

4- Birlik Gazeti, Baku: 1.juan 2008